

ževnog izgovora posvećujemo sve veću pažnju. Tu u prvom redu treba da pomogne škola, a zatim kazalište i osobito radio. Radio zasada vrši svoju ulogu vrlo djelotvorno i vrlo korisno, pod vodstvom školovanih lingvista, pa to treba s priznanjem istaći. Ne može se tvrditi, da je svaki akcent, koji se čuje s Radio-stanice, ujedno i pravilan, no za tekstove, koje čitaju spikeri, može se reći da su dobro čitani. Da se uoči kvaliteta spikerova čitanja, dovoljno je poslušati na radiju razgovor s kakvim stručnjakom, koji sam govori svoj tekst s obiljem akcenatskih provincijalizama i dijalektizama. Dakako, ustrajnim radom i spikeri mogu još usavršiti svoj izgovor. No za ono, što su i dosad postigli, zaslužuju više pohvale nego kritike. A ono, što se danas mnogima čini neobično, za kratko vrijeme bit će i obično i usvojeno.

Sve je to bilo potrebno reći, da bi se stižalo neopravdano neraspoloženje i da bi naši ljudi s razumijevanjem pratili nastojanja oko što pravilnijeg književnog izgovora. To dakako ne znači, da se u svakoj zgodi mora govoriti samo s pravilnom novoštokavskom akcentuacijom, no u kazalištima, na radio-stanicama, u školama, na javnim predavanjima i nastupima to je zaista potrebno. Treba se samo sjetiti, kako je prije nekoliko godina zagrebačkoj izvedbi Eshilova »Agamemnona« baš novoštokavska akcentuacija dala poseban čar upravo svojim muzikalnim obilježjem. Ne valja smetnuti s uma ni to, kakvo veliko poetsko bogatstvo i raznolike mogućnosti pruža ta akcentuacija našim pjesnicima. Književni se jezik ne može u svemu povoditi za govornim jezikom, on ima svoju posebnu svrhu i posebna prava. Stoga su svi oni, kojima je stalo do ljepote hrvatskoga književnog jezika, dužni da brane njegovu uravnoteženost, pravilnost i skladnost, iako je, nažalost, kod nas kadšto popularnije pisati protiv njegovih gramatičkih, pravopisnih i akcenatskih norma nego braniti ih. No to su ipak samo prolazne pojave.

JESU LI GRAMATIKA I LOGIKA DOISTA DUŠMANI POEZIJE?

(Uz članak Rikarda Simeona: »Jezik i poezija« — Jezik III, 129 i d.)

Zdenko Škreb

Najdublji i najpotpuniji sud o funkciji jezika, sažet u jednoj rečenici, izrekao je čuveni gradački romanist Hugo Schuchardt: »Nužda je rodila jezik, a do savršenstva ga je dovela umjetnost.«¹ Taj sud svakako sadržava u sebi naziranje, da od polazne točke jezika, njegove praktične upotrebe, do njegova savršenstva u pjesničkom jeziku postoji čitav niz prelaznih stupnjeva. Štoviše, danas je opće poznata i opće priznata činjenica, da i

¹ Aus der Not geboren, gipfelt die Sprache in der Kunst — Schuchardt-Brevier, Halle, ² 1928., str. 265.

pojedinač čovjek govori više ovakvih »jezika«. Obrazovani građanin služiti će se drugim »jezikom« s govornice, drugim u stručnoj raspravi, pa opet drugim u veselom društvu, u razgovoru s kolegama, sa seljakom, koji govori narječjem i t. d. Drugim, ako piše realistički roman, a drugim za muzikalnu lirsku pjesmu. Kakav je odnos gramatike prema toj činjenici? Je li se ona doista »razvila u jeziku i izrasla iz njega«? Mislim, da je to pogrešna formulacija. Pod izrazom *gramatika* ne možemo razumjeti drugo do kodifikaciju zakonitosti u sinhroniji određenoga jezika na određenom stupnju povijesnoga razvoja.² Svaki član jezične zajednice nosi, u danom času, podsvijesno u sebi sve zakonitosti svoga jezika, njegove strukturne elemente, njegove sheme i njegove relacije. Hoće li se pak sve to kodificirati, t. j. formulirati eksplicitno, hoće li se napisati *gramatika* toga jezika, to nikako ne zavisi od jezika samoga, nego od kulturnih prilika zajednice, kojoj on služi kao sredstvo za međusobno sporazumijevanje. A i od drugih uzroka. Ako promotrimo rezultate moderne dijalektologije, vidjet ćemo, da su mnoga narječja i mnogi govori i kulturnih i nekulturnih naroda već dobili svoju gramatiku, a drugi opet nisu. To zavisi od broja, porijekla i interesa dijalektologa. I opet, dok su jezik ili narječje, kao sredstvo za međusobno sporazumijevanje, uvijek »dobri«, jer su potrebni i korisni, njihova gramatika može biti i dobra i loša, već prema sposobnosti i stručnoj spremi njezina pisca. Nikako se dakle ne može gramatika, u svom odnosu prema jeziku, staviti u isti red s logikom i poezijom: ona je samo uspjela ili neuspjela, potpuna ili nepotpuna registracija faktičnoga stanja jezika. I to jednoga od onih prelaznih stupnjeva, koje smo spomenuli. Tako je čuveni romanist Leo Spitzer opisao talijanski *razgovorni* jezik, a poznati klasični filolog J. B. Hofmann latinski *razgovorni* jezik.³ Pa i onaj prelazni stupanj jezika, koji zovemo argot, a brojimo ga u *langues spéciales*, *Sondersprachen*, našao je svoje gramatičare.⁴

Ako je tako, što onda znači izraz gramatika, kad se njime služimo bez ikakvih dodataka, kako to obično činimo? Takva »gramatika« — gramatika je književne proze, t. j. ugladene saobraćajne proze književnoga jezika. I književni je jezik jedan od prelaznih stupnjeva u razvitku jezika od nužde do savršenstva: on je umjetna tvorevina, velikim dijelom izgrađena svijesno, a stvaranje mu ide usporedo sa stvaranjem nacije i njezina jedinstvenog tržišta. Budući da je umjetna tvorevina, on će trajno zadržati na sebi tragove milieua, u kojem se stvarao, i doba, kada se stvarao: da li su mu graditelji bili školnici ili dvorani, da li se osniva na jednom pokrajn-

² Drugo su historijska i poredbeno gramatika, koje ovdje ne ulaze u obzir.

³ *Italienische Umgangssprache*, Bonn, 1922. — *Lateinische Umgangssprache*, Heidelberg, 1926.

⁴ Usp. na pr. W. v. Wartburg: *Vom Ursprung und Wesen des Argot*, *Germanisch-romanische Monatsschrift*, 1930., XVIII, str. 376.

skom govoru ili je kompromis (Ausgleich) između više govora, da li odražava jedinstvo dobro organizirane i centralizirane države ili je jedina sporna administrativno rascjepkanih dijelova naroda i t. d.⁵ Struktura i sheme toga književnog jezika u proznoj upotrebi »uče« se onda u školama kao »gramatika«. Da je ta »školska« gramatika često naivna, nenaučna, gotovo neprobavljiva, ne leži u naravi »gramatike«, nego je krivnja njezinih pisaca. Međutim, vrlo je teško napisati dobru školsku gramatiku. Pisac bi joj morao biti u isti mah i izvrstan stručnjak stvaralac i izvrstan srednjoškolski didaktičar. Takva se kombinacija nalazi vrlo rijetko. Zbog toga je školska gramatika većinom skraćena i za školske potrebe, in usum delphini, prekrojen kurs »tradicionalne« gramatike. Da se ta tradicionalna gramatika, kojoj danas svaki lingvist jasno vidi velike nedostatke, mogla održati tako dugo, čak i do naših dana, tome je uzrok s jedne strane činjenica, da se »moderna lingvistika, otkad postoji... sva posvetila dijahroniji«⁶, a s druge okolnost, da se naučna sintaksa stala razvijati tek u prvoj polovici prošloga stoljeća, pa kao nauka, dakle, po svojoj starosti prelazi jedva stotinjak godina.⁷ Postanak »tradicionalne gramatike« i dug vijek njezine vlasti s povijesnoga su stajališta posve razumljivi i ne služe na sramotu ni gramatici ni gramatičarima: ta tek se u naše doba stala stvarati moderna naučna gramatika književnih jezika u njihovoj sinhroniji, tako reći pred našim očima, i ne rađa se lako! Nigdje nije ništa gotovo, svagdje je još sve u zametku ili u toku. Ali i kad pokroči mnogo dalje u svojoj naučnoj sistematičnosti, ta će gramatika i opet postavljati i propisivati *norme*,⁸ bit će »normativna«, jer će ostati gramatika proze književnog jezika, koja je *obavezna* za sve članove kulturne nacije — obavezna dakako samo u službenom, poslovnom, naučnom, prosvjetnom saobraćaju, u uglađenoj društvenosti i sl. Ali dalje ne! Htio bih vidjeti, tko će se od nas, pa bio on i najčistiji štokavac, mnogo obazirati na »školsku« gramatiku u nevezanom obiteljskom razgovoru, u obijesnom raspoloženju vesela društva — ili kad se razbjესni! Onda vrijede druga pravila. Pa ako se nitko od nas ne da sputati »gramatičkim jarmom« (a nitko i ne misli na to, da nas sputa!), gdje bi taj jaram tištio *pjesnika!* Ako su antikni gramatičari stilske osobine pjesničkoga govora proglašavali pogreškama, onda su oni bili preteče novovjekih kritičara, — ali su u isti mah položili prve temelje gramatike pjesničkoga govora, t. j. stilistike. Osnovne stilske pojave pjesničkoga govora i danas nose grčke nazive, jer su ih prvi zamijenili i opisali antikni

⁵ Postoji na pr. bitna razlika između francuskoga književnog jezika, kao književnoga jezika, i njemačkoga.

⁶ F. de Saussure, Cours de Linguistique générale, Paris, 2 1922., str. 118. Citat R. Simeona (str. 133.) i njegova interpretacija ne odražavaju točno misao de Saussura.

⁷ Usp. Ettmayer, Zu den Grundlinien der Entwicklungsgeschichte der Syntax, Germanisch-rom. Monatsschrift, 1932., XX, 211.

⁸ Behaghelova Sintaksa historička je sintaksa!

gramatičari i retoričari, koji su time izvršili vrlo vrijedan posao, pa se mi njime koristimo još danas. Nijedna se stilistika ne može ni zamisliti bez pojmova, kao što su na pr. elipsa, metalepsa, pleonazam i sl.

»Pjesnici su se oduvijek borili protiv svega, što im je priječilo slobodu izraza.« To je potpuno točno. Ali što je to bilo — ili tko je to bio? *Književni kritičari*. Književna teorija i kritika često su doista u povijesti književnosti nametali pjesnicima »kruti i zastarjeli jaram«. Pritom su se znali pozivati i na logiku i na gramatiku, to je točno, — ali to nije krivnja ni logike ni gramatike. Ako A. B. Šimić g. 1919. izjavljuje: »Mi ćemo se, ako treba, izražavati tako, da nitko ne će moći da nađe ikakvu uspomenu na kakvu gramatiku ili kakvu sintaksu ili kakav, t. zv. onaj stil. Mi ćemo, ako treba, završitati u neartikulovanim glasovima kao životinje«, — onda Šimić ne kazuje naučnu spoznaju, nego izražava vlastito stilsko osjećanje, iako odbacuje termin stil. Ta zar su, da ostanem kod njemačke književnosti, koja mi je najbliža, Goethe, Heine, Thomas Mann, »ako je trebalo, vrištali u neartikulovanim glasovima kao životinje«? Oprečno stilsko osjećanje potiče Taina, da definira umjetničko djelo kao »nerazlučivu cjelinu sklada logike, gramatike i muzike«. ⁹

Logika i logično mišljenje teže za intelektualnom istinom, a punina se ljudskoga života ne sastoji samo od djelatnosti intelekta. I upravo svu tu puninu ljudskoga života želi zahvatiti i prikazati poezija. Ona »ostvaruje za nas najvišu vrijednost ljudskoga bitka: vrijednost totaliteta«. ¹⁰ To prikazivanje totaliteta ljudskoga života uzdiže pjesnika, misli Taine, ¹¹ nad filozofa i nad naučnog radnika. Zbog toga se pjesnik ne može zadovoljiti samo pojmovnom stranom riječi, nego se služi i njezinom čutilnom snagom. ¹² »S pomoću obaju sredstava saopćava nam sadržaj. U poeziji se dakle sadržaj izražava dvojako. Prvo jezikom pojmova, drugo oblikom, djelovanjem na čutila. Ali samo ovo drugo umjetnički je način saopćavanja.« No dijeliti pritom »jezik riječi« od »jezika glasova« sigurno nije ispravno. Ne smijemo zaboraviti Grammontovih riječi, da »svi glasovi jezika, vokali ili konsonanti, mogu zadobiti izražajnu vrijednost, ako tome pogoduje smisao riječi, u kojoj se nalaze. Ako ih smisao ne može istaći, ostatak će neizražajni.« ¹³ Riječi *mild* i *hold* izražavaju blagost i zvukom, jer *smisao* riječi aktivira foneme.

⁹ Lafontaine et ses fables, Pariz, Hachette, str. 316.

¹⁰ Robert Petch: Wesen und Bedeutung der Dichtung. Forschungen und Fortschritte 1933., IX, str. 393.

¹¹ I. c. str. 344./5. R. Simeon (str. 130./1.) vrlo je opširno iznio sve ono, što želi izraziti poezija. Samo — treba li to doista i danas još tumačiti tako in extenso? Jedino možda s obzirom na sovjetsku teoriju književnosti, koja je do nedavna u književnosti gledala samo ideologiju.

¹² O. Walzel: Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters, Berlin — Neubabelsberg, 1923—1925, str. 178./9.

¹³ Cit. u H. Delacroix: Le langage et la pensée, Paris, 1924., str. 30. — Usp. i Grammont, Traité de phonétique, Paris 1933., str. 303, 387, 396, 413.

Ali ako promijenimo samo jedan fonem, nestaje blagosti potpuno u riječi *wild*, a ako promijenimo samo kvantitetu vokala, glagolski će oblik (*er holt*) postati u tom smislu potpuno neizražajan. Pjesnikovo umijeće aktivira sve glasovne, ritmičke i melodičke elemente riječi i rečenica. »Stoga je svaka istinska poezija u isto vrijeme racionalna i iracionalna.« Vrlo točno i ispravno! Ali kako je onda moguće, da se odmah nakon te tvrdnje govori o »iracionalnoj poeziji« kao posebnoj vrsti, kad je *svaka* poezija u isto vrijeme racionalna i iracionalna? I da se, s druge strane, osude racionalizam, pa čak i realizam, kao oprečni biti poezije? Ne bih mogao suditi o drugim književnostima, ali »t. zv. socijalna literatura, koja je nastala... u doba između dva rata«, a povezuje se u istoj osudi s racionalizmom, u njemačkoj književnosti, pod imenom »nove trijeznosti« (*neue Sachlichkeit*), ide u velike i značajne periode novije njemačke književnosti — nikako ona nije »nestala«! Mislim, da se ovdje očitovao onaj, po mom sudu, teški nedostatak nauke o književnosti, da se isti termini, kao na pr. racionalizam, upotrebljavaju dvojako: u historičkom smislu i u stilskom. Poezija povijesnih perioda racionalizma i realizma može sadržavati u sebi isto toliko iracionalnih elemenata kao i svaka druga »istinska poezija«. A ako neka pjesnička struja ili škola sama sebe zove »iracionalnom«, to nikako ne znači, da ona ne bi mogla sadržavati racionalnih elemenata. »Nema sumnje, da je ljudsko doživljavanje mnogo šire od logičkog i svijesnog mišljenja i da ono treba da bude izraženo u poeziji neokrnjeno i potpuno.« Vrlo dobro! Ali to nipošto ne znači, da je logičko mišljenje, da je logika zbog toga u *opreci* s poezijom. Zašto bi se netko borio s poezijom, »da i njoj nametne logičko?« Sve prividne takve borbe u povijesti književnosti nisu bile drugo do *stilske* borbe između mladih i starih, lijevih i desnih, pri čemu bi se i jedni i drugi pozivali na sve, što im je došlo pod ruku, pa čak i na logiku i na gramatiku! Ne postoji »razdor između poezije i gramatike«, a ni između poezije i logike. Postoji samo, za književnoga historičara, potreba, da osjeti, shvati i opiše *stilske crte* pojedinoga pjesničkoga djela ili čitavih epoha, a budući da je pjesničko djelo umjetnina jezika i da riječi jezika izražavaju pojmove, književni će historičar dobro morati poznavati i gramatiku i logiku i one će mu biti nenadoknadivi pomagači u radu. U prvom redu služiti će se dakako gramatikom *pjesničkoga jezika*, a to je stilistika.

Nastojao sam pokazati u članku u *Jeziku III.*, na str. 97. i d., da u stilistici pojedina izražajna sredstva jezika upravo tako dobivaju stilsku vrijednost, što gube logičku — ali to je samo posljedica jedne bitne osobine izražajnih sredstava jezika, koja su brojčano ograničena: njihove mnogoznačnosti. U različitoj strukturalnoj povezanosti može isto izražajno sredstvo jezika vršiti različite funkcije, ono je polivalentno. Ali ta činjenica svjedoči o bogatstvu jezika, a ne o nesavladivim pretekama.

O TRANSKRIPCISI EGZOTIČNIH, OSOBITO KINESKIH IMENA

Dalibor Brozović

Transkripcija nelatiničkih imena u našu abecedu postaje sve važniji problem i u nas i u svijetu. Tome ima nekoliko uzroka, pa ću pokušati da ih nabrojim:

1. Neevropski narodi, a o njima se tu i radi, svakim danom sve odlučnije ulaze u središte svjetskih zbivanja, i već je daleko ono doba, kada su azijski i afrički narodi bili samo objekti povijesti. U svjetskoj se znanosti i publicistici ta promjena već odrazila, to više, što je sve manja uloga kolonijalističkih posrednika između svjetske kulturne, političke i naučne javnosti s jedne i afričkih i azijskih naroda s druge strane, a i sama se ta javnost izvanredno proširila. Istočna i zapadna obala sjevernog Atlantika prestadoše biti jedinom svjetskom pozornicom.

2. Evropa se već nekoliko stotina godina služi jednom transkripcijom sastavljenom od engleskih, francuskih, španjolskih, portugalskih, nizozemskih, njemačkih i talijanskih grafičkih i fonetskih navika (već prema raspodjeli kolonija i utjecaja). Iako je sastavljena od različitih dijelova, ta je transkripcija ipak uglavnom jedinstven sustav. On egzotična imena prilagođuje evropskoj romansko-germanskoj fonetici služeći se raznim grafičkim sredstvima, koja su sva u krajnjoj liniji latinskog podrijetla. No danas se u srednjoj i istočnoj Evropi i u nas sve češće sukobljuje ova zapadnoevropska transkripcija s ruskom. To su dva usporedna izvora naučnih, političkih i kulturnih informacija, s dvjema transkripcijama i s dva pisma. Ruska se transkripcija znatno razlikuje od zapadnoevropske: ona je često nastala u izravnom dodiru s azijskim narodima, Rusi imaju drugačija grafička i fonetska sredstva, što se vidi i u njihovoj transkripciji iz zapadnoevropskih jezika, pa i kad transkribiraju evropsko bilježenje afričkih imena. A ako se radi o sjevernoafričkom i bliskoistočnom pojasu, u ruskoj se transkripciji nalaze i ostaci osobitih grčkih tradicija.

3. Neki su afrički i azijski narodi primili latinicu (na pr. Turci), i u takvoj se prilici valja služiti originalnom grafijom kod vlastitih imena (zemljopisnih i osobnih), isto kao kad se radi o evropskim narodima. No to su činjenice novijeg datuma, pa se još uvijek pojavljuju i u nas i u Evropi stare transkripcije iz predlatiničkog doba. Ta usporednost smeta i stvara zbrku, a katkad je staro pisanje i opravdano (ako je za pojedina imena zaista uobičajeno — na pr. naše pisanje nekih turskih imena, osobito povijesnih). Još je teži slučaj, ako se čija latinica u Evropi ne može upotrebljavati zbog tehničkih razloga (suviše izmijenjena slova). Tako je s vijetnamskom latinicom. I na koncu se pojavljuje još jedna komplikacija. Pojedini su azijski i afrički narodi nezadovoljni s latiničkom transkripcijom,